

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№3/2026

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2026

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 25.09.2026 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курысжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 25.09.2026 г. Формат 60*84 1\8. Бум. типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhn L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 25.09.2026 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ / ЯЗЫКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS		
BAKYTZHANOVA A.K.	The problem of Professional Language in Scientific Publications of the International Database Scopus	7
ЕРСҰЛТАНОВА Қ.Ж.	Қазақ тілінің цифрлық медиакөңістіктегі тіл тазалығы	23
ИМАНБЕРДІ С.Қ. ӘБДУӘЛИҰЛЫ Б.	Қазақ кісі есімдері: отбасы және демография	32
КЕСІКБАЕВА Ә. ЕСЕНОВА Қ.Ө. ИСМАИЛОВА Ф.К.	Қазақ очерктерінің типтік түрлері және жолсапар очерктерінің прагматикасы	42
МУСАЕВ Ә.С. АМАНГЕЛЬДИН Е.А. АЛКЕБАЕВА Д.А.	Адам мен жасанды интеллект коммуникациясы: тілдік имитация және иллюзия	54
НУРБАЕВА А.М. БАЙСЫДЫК И.Б. АКЫБАЕВА Н.Н.	Генеративный искусственный интеллект в рекламном дискурсе: языковые сдвиги и трансформация голоса бренда	65
NURDAULET P. BIRAY N. MAULET A.	Theoretical Foundations of the Linguoculturological Study of Kui-anysz texts: Language and Culture, Linguocultural Unit, Concept, Symbol, and Cultural Code	78
ОРАЗБАЕВА Ф.Ш. РЫСҚҰЛОВА А.Д. ПЕРТАЕВА Ә.К.	Қазақ, орыс және ағылшын дискурсындағы генеративті семантика: салыстырмалы-типологиялық талдау	89
РАҚЫМҒАЛИЕВА А.О. ИСАКОВА С.С. МУХАМЕДЖАНОВА Г.Т.	Қазақ тіл білімінде когнитивтік терминтаңымның қалыптасуы мен дамуы	102
SAURBAYEV R.ZH. PASHAN D.M.	The Manifestation of Emotive and Evaluative Dimensions in Lexical Usage within the Context of Communication	111
СНАБЕКОВА М.М. НУРТАЕВА А.Б.	Қазақ және ағылшын тіліндегі жеке жұлдыздардың халықтық космонимдік атаулары жайында	124
ТҰЯҚБАЙ Т. ТҰЯҚБАЕВА Р. ТОЙБЕКОВА С.	Абай шығармаларындағы «е» көмекші етістігінің эволюциясы	133
ӘДЕБИЕТТАНУ / ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ / LITERATURE STUDIES		
АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә. НУРДАУЛЕТОВА Б.И. БЕКЕЕВА Н.Ж.	Алтай оронимі мен Ертіс гидронимі: фольклорлық нұсқалар және этимологиялық талдау	146
АЛМАСХАНҚЫЗЫ А. СЕЙІТОВА Б.Б. МЕЛЬНИК С.	Асқар Алтай прозасындағы интермәтін және ұлттық семиосфера	158

ҚОРҒАНБЕКОВ Б.С. ДАУЛЕТ Л.	Мырзашөл өңірі қазақтарының фольклоры: жанрлық жүйесі мен мәдени-танымдық ерекшелігі	173
KARBOZOV E.K. NOGAIBEK KYZY L.	Semiotic and Symbolic Significance of Sacred Notions in Wedding Ritual Folklore	184
ДИЛЬДЕБАЕВА Ж.Ш. АХМЕТ К.С.	Әдебиеттегі кроссвер жанры және қазіргі қазақ прозасы	196
ЖОРАШОВА А.М. АЙТУГАНОВА С.Ш. ТАМАБАЕВА Қ.Ө.	Қазіргі қазақ прозасындағы метанарратив: Айгүл Кемелбаева шығармаларының құрылымдық ерекшеліктері	207
ЖУМАГЕЛДИН Ж.Ш. ЖАРЫЛҒАПОВ Ж.Ж. КЕНЖЕГАЛИЕВ С.А.	Қазақ анималистік прозасындағы баяндау формаларының құрылымы	218
ИСИНА Н.У. НУРМАНОВА Ж.К. ЖАПАНОВА М.Е.	Авторская стратегия в малой прозе Умит Тажкен	227
МИРАЗОВА М.Н. БОЛТАНОВА Ж.	Қазылық тауының көркем санадағы пішіні	243
ОРАЗХАН Н.Н. ДАРИБАЕВ С.Д. МАХАНБЕТҚЫЗЫ А.	*Қорқыт ата бейнесін медиакеңістікте жандандыру мәселесі	252
САДЫҚ А.С.	Қазақ ғашықтық ән өлеңдерінің поэтикалық типологиясы	262
САПАШ Ш.Б. ТАХАН С.Ш.	Методологические подходы к изучению казахской драматургии в отечественном литературоведении 1960–1980-х годов	273
СИРЯЧЕНКО В.В. БАЗЫЛОВА Б.К. СЕКЕЙ Ж.	Возможности и вызовы интеграции искусственного интеллекта и визуализации данных в изучение эволюции казахской литературы	284
ТОҚТАРБАЙ Е. Н. ӘУБӘКІРОВА Қ.А. ТОҚСАМБАЕВА А.О.	Шәкәрім поэзиясындағы «оян» мотиві	294
UTESHOVA A.A. MATBEK N.K.	Mystical Chronotope and Mythical Symbolism in Contemporary Kazakh Youth Prose	305
ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ / МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ / METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE		
АСҚАРОВА Г.С. КАРИБЕКОВА А.Ж. АЙТОВА Ж.Ж.	Цифрлық гуманитаристика аясында ежелгі дәуір әдебиетін оқытудың жаңа парадигмасы	315
САТКЕНОВА Ш. ТЛЕУБАЕВ С. Б.	Мультимедиялық құралдар арқылы қазіргі қазақ әңгімелерін оқытудың ерекшелігі	328

*А.М. ЖОРАШОВА¹

С.Ш. АЙТУГАНОВА²

Қ.Ө. ТАМАБАЕВА³

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана^{1,2}

Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, Тараз, Қазақстан³

(e-mail: ayzhan.zhorashova@mail.ru¹, s-aituganova@mail.ru²,
karakoztamabaeva1979@gmail.com³)

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МЕТАНАРРАТИВ: АЙГҮЛ КЕМЕЛБАЕВА ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада қазіргі қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі Айгүл Кемелбаеваның шығармаларындағы нарративтік стратегиялар мен интермәтіндік байланыстар талданады. Зерттеу нысаны ретінде «Мұнара» романы, сондай-ақ «Ер Төстіктің дүниеге келуі» және «Шашты» әңгімелері алынды. Жұмыстың теориялық негізін Ж.Женетт, Ж.-Ф.Лиотар, Р.Барт, Б.Макхейл, В.Шмид, Я.Альбер және П.Доусон еңбектеріндегі нарратологиялық және постмодернистік концепциялар құрайды. Зерттеудің мақсаты – жазушы прозасындағы метанарративтік құрылымдардың көркемдік қызметін айқындап, олардың мәтін поэтикасындағы орнын анықтау. Қазіргі әдеби үдерісте авторлық сана мен баяндау деңгейлерінің күрделенуі метанарратив мәселесінің өзектілігін арттыра түседі. Талдау барысында метанарративтік құрылым, тарихи шындық пен мифологиялық кеңістіктің тоғысуы қарастырылып, көркем мәтіндер нарратологиялық тұрғыдан зерделенді. Зерттеу нәтижесінде Айгүл Кемелбаева шығармалары постмодернистік поэтика аясында мәтіннің өзіндік табиғатын танытатын күрделі көркемдік жүйе ретінде сипатталды. Автордың ұлттық код пен жаһандық мәдени парадигмаларды синтездеуі арқылы жаңа метанарративтік модель қалыптастырғаны анықталды. Мақаланың ғылыми маңызы – қазіргі қазақ прозасындағы метанарратив мәселесін жүйелі түрде қарастырып, жазушышығармаларының құрылымдық ерекшеліктерін жаңа теориялық тұрғыдан пайымдауға мүмкіндік беруімен айқындалды.

Түйін сөздер: метанарратив, нарратор, авторлық интенция, интермәтіндік өріс, баяндау стратегиялары.

Кіріспе. Адамзат баласы есейгеннен кейін көргендерін, бастан өткергендерін және көңілге түйгендерін айналасына жеткізуге талпынады. Бұл коммуникативтік актінің сапасы мен сипаты индивидтің өзіндік болмысы мен эмоциялық күйіне байланысты әртүрлі формада көрінеді. Қазіргі гуманитарлық ғылымдар парадигмасында бұл процесс нарратив терминімен сипатталады. Нарратологияның негізін қалаушылардың бірі Ж.Женетт атап өткендей, «нарратив – тек хабарлау емес, ол белгілі бір оқиғаның тілдік немесе бейнелік трансформациясы» [1, 63].

Қазіргі уақытта нарратив кино, театр немесе әдебиетпен шектелмейді. Р.Барттың тұжырымдамасына сәйкес, «нарратив – адамзат тарихымен бірге дамып келе жатқан, кез келген мәдени элементтерді (архитектура, дизайн, кескіндеме) қамтитын әмбебап құбылыс» [2, 196]. Өйткені кез келген мәдени код белгілі бір идеяны жеткізуші медиум ретінде

қызмет етеді. Сол қабылдау мен интерпретациялау оқырманның немесе реципиенттің интеллектуалдық деңгейіне тікелей тәуелді.

Дегенмен, қазіргі постмодерндік кезеңде нарративтің табиғаты түбегейлі трансформацияға ұшырады. Жан-Франсуа Лиотардың пайымдауынша, қазіргі қоғамда адамзаттың ортақ мақсатын анықтайтын діни, тарихи немесе философиялық «үлкен метанарративтер» сенімділігін жоғалтып, рухани дағдарысқа себеп болды [3, 15]. Осы дағдарыс кезеңінде әдебиет жалпыға ортақ ақиқаттардан бас тартып, кіші нарративтерге, яғни жеке тұлғаның интеллектуалдық және метафизикалық ізденістеріне назар аудара бастады.

Зерттеуіміздің өзектілігі – сөз өнеріндегі нарративтік құрылымды, соның ішінде қазіргі қазақ прозасындағы метанарративтік жүйені анықтау және талдауға арналған. Қазіргі әдебиеттегі баяндау стратегиялары дәстүрлі реалистік қалыптан шығып, жеке тұлғаның интеллектуалдық деңгейіне көтерілді. Бұл тенденция, әсіресе, жазушылардың шығармашылығында айқын көрініс тауып, авторлық ниет пен мәтін құрылымының жаңа аспектілеріне жол ашады.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Зерттеу материалы ретінде А.Кемелбаеваның прозалық шығармалары, атап айтқанда «Мұнара» романы мен «Ер Төстіктің дүниеге келуі» және «Шашты» әңгімелері пайдаланылды. Зерттеу барысында автордың баяндау мәнеріндегі метанарративтік элементтерді анықтау үшін нарратологиялық талдау, интермәтіндік талдау, салыстырмалы-типологиялық әдіс және герменевтикалық интерпретация әдістері қолданылды.

Нарратологиялық талдау әдісі аясында Ж.Женеттің «нарративтік деңгейлер» және «фокализация» [1] теориялары негізге алынды. Шығармадағы баяндаушының рөлі, оның мәтін ішіндегі және сыртындағы позициясы талданды.

Интермәтіндік талдау А.Кемелбаеваның мәтіндеріндегі өзге мәдени кодтарды, мифтік астарларды және әлемдік әдебиет үлгілеріне жасалған аллюзияларды зерттеу үшін қолданылды. Бұл жазушы прозасының интеллектуалдық аспектілерін ашуға мүмкіндік береді.

Салыстырмалы-типологиялық әдіс дәстүрлі реалистік баяндау мен А.Кемелбаеваның стиліне тән метанарративтік стратегиялардың айырмашылықтары мен ұқсастықтарын анықтау үшін қолданылды.

Автордың көркемдік ойлау жүйесін, мәтіннің астарындағы философиялық және метафизикалық мағыналарды түсіндіру герменевтикалық интерпретация арқылы жүзеге асырылды.

Зерттеудің әдіснамалық негізіне баяндаушы мен автор арасындағы шекараның бұзылуын, яғни «мәтін ішіндегі мәтін» құрылымын зерттеуге М.Бахтиннің «полифония» теориясы [4], Р.Барттың «семиотика» концепциясы [2], Б.Макхейлдің «онтологиялық шекаралар» [5] теориясы басты бағдар ретінде алынды.

Талқылау мен бақылау. Метанарратив ұғымы қазіргі әдебиеттануда тек баяндау туралы баяндау емес, автордың шындықпен қарым-қатынас орнатудың күрделі әдісі ретінде бағаланады. Классикалық реализм кезеңінде баяндаушы оқырманға дайын ақиқатты ұсынушы, объективті бақылаушы ретінде қызмет атқарса, метанарративтік прозада бұл иерархия бұзылады.

Ж.-Ф.Лиотардың «үлкен баяндардың» күйреуі туралы тезисіне сәйкес, қазіргі жазушы әлемдік тарихты немесе ұлттық болмысты біртұтас, монолитті жүйе ретінде емес, жеке адамның танымы арқылы бөлшектенген «кіші нарративтер» ретінде қабылдайды [3]. Бұл жерде метанарративтің екі негізгі функциясы – өздік рефлексия мен интермәтіндік контексті атап өту қажет.

Автор өздік рефлексия барысында мәтін ішіндегі жазу процесінің күрделілігін, кейіпкер тағдырының шарттылығын немесе сөздің шындықты жеткізудегі дәрменсіздігін ашық түрде талқылайды. Мәселен, жапон жазушысы Харуки Муракамидің «Бірінші жақтан» (От первого лица) [6] атты шығармалар жинағын бұл тәсілдің үлгісі ретінде қарастыруға болады. Жинаққа енгізілген әңгімелер автордың жеке рефлексиясына негізделген. Бұл

жерде автобиографиялық элементтер басым болғанымен, бірінші жақтан баяндаушы тұлға бізге таныс Мураками емес, оның әдеби маскасы немесе В.Шмид теориясына сәйкес, «абстрактілі автор» [7] ретінде көрінеді. Бұл авторлық ойын оқырман мен мәтін арасындағы шекараны бұзып, баяндаудың шынайылығы мен шарттылығын қатар ұсынады.

Метанарративтің екінші маңызды функциясы – интермәтіндік кеңістік. Бұл термин әдебиеттануға Ю.Кристева мен Р.Барттың еңбектері арқылы еніп, кез келген мәтіннің «басқа мәтіндерден құралған мозаика» [8, 429] екені дәлелденді. Интермәтіндік өрісте мәтін басқа мәдени қабаттарды (миф, философиялық трактат, бейнелеу өнері және т.б.) интеграциялау арқылы «мәтін ішіндегі мәтін» құрылымын қалыптастырады.

Метанарративтік контексте интермәтінділік жай ғана дәйексөз келтіру емес, ол – автордың оқырманмен интеллектуалды ойын жүргізу тәсілі болмақ. Бұл жерде диалогтік кеңістік пен мәдени кодтардың трансформациясын атап өту керек.

Автор өз мәтініне әлемдік әдебиет үлгілерін, мифтерді, философиялық доктриналарды немесе тарихи құжаттарды енгізу арқылы оқырманды мәтіндер лабиринтіне жетелейді. Мәселен, Хорхе Луис Борхестің «Вавилон кітапханасы» немесе «Пьер Менар, «Дон Кихоттың» авторы» секілді әңгімелері – таза интермәтіндік кеңістікке құрылған. Ж.Женетт талдауына сүйенсек, Борхес үшін әлем – бұл шексіз «Кітапхана», ал жазушының негізгі міндеті – сол бұрыннан бар мәтіндерді жаңаша комбинациялау арқылы жаңа мағына тудыру болып табылады [1].

Метанарратив туралы зерттеулердің бірінде Е.С.Маслов: «Ж.-Ф.Лиотардың метанарратив тұжырымдамасын нарратологиялық құралдармен талдау оның құрылымдық тұтастығын ашады. Метанарративке тән басты қасиет – оның болашаққа бағытталған «хэппи-эндінде» және оқиғаның «ақ-қара» бинарлы түрде бөлінуінде» [9, 151] – дейді. Автор метанарративті жай ғана тарихи баян емес, болашақты шындық ретінде ұсынатын ерекше интеллектуалды болжамға ие екенін көрсетеді.

XXI ғасыр басында «Сорос-Қазақстан» қоры ұйымдастырған «Қазіргі заманғы Қазақстан романы» әдеби конкурсында үш роман озық деп танылды. Олар: Т.Әсемқұловтың «Талтүс», Д.Амантайдың «Гүлдер мен кітаптар» және А.Кемелбаеваның «Мұнара» романдары. Аталған шығармалардың жабық әдеби байқаудағы жеңісі олардың көркемдік-эстетикалық артықшылықтарының жоғары деңгейде екендігін растайды. Бұл зерттеу мақаламызда А.Кемелбаеваның «Мұнара» романын ерекше назарға алып, оның құрылымдық ерекшеліктерін метанарративтік призмадан талдаудың себебі осымен түсіндіріледі.

Мәдени кодтардың трансформациясы А.Кемелбаеваның прозасында интермәтіндік тәсілдер ретінде жазушының эрудициясын көрсету мақсатында емес, жаңа мағыналық қабаттар (семантикалық өріс) қалыптастыру үшін пайдаланылады. Мысалы, «Мұнара» романының екінші бөлімінде автордың жазушылық өнерге қатысты көзқарасы әлемдік классикалық жазушылар туралы естеліктермен және бейнелермен салыстырылып, шығарманың мазмұндық деңгейін локальдік шеңберден жалпыадамзаттық деңгейге көтереді.

Романның негізгі ерекшеліктерінің бірі – оның баяндау композициясындағы трансформацияда. Шығарманың бірінші бөлімі толықтай бірінші жақтағы («мен») гомодиететикалық нарративке негізделсе, екінші бөлімнің тоғызыншы бөлімшесінен бастап автор үшінші жақтағы («ол») гетеродиететикалық баяндау фокусына көшеді. Зерттеуші З.Серікқалиев: «Таза реалистік шығарма бала бағушы студент қыздың атажұрт-әулетінің, қыр қазағының – дала тарланы аңшы Тарбақтың тағдырын баяндайтын шежіресі – хикаятымен, шын мәніндегі табиғат жырымен көкейкесті күйін қайта жаңғыртады» [10, 4].

Айжан есімді кейіпкердің Мәскеудегі М.Горький атындағы Әдебиет институтында білім алу барысындағы интеллектуалдық ізденістері мен моральдық ұстанымдары нарратор мен автор арасындағы тығыз корреляцияны анықтайды. Персонаждың мінез-құлық сипаттамалары мен кәсіби амбициялары автордың өмірбаяндық мәліметтерімен (авторлық прототип) сәйкес келеді. Бұл контексте «Мәскеулік студент пен дала аңшысы Тарбақтың арасында қандай байланыс бар?» деген сұрақтың пайда болуы заңды.

Бұл композициялық шешімнің бірнеше мағыналық негіздері бар. Алдымен, романның екінші бөліміндегі «Байжан ата ұрпағы Сапар ағамның асыл рухына арнадым» [10, 98] деген эпиграф екі түрлі кеңістік пен уақытты байланыстыратын интермәтіндік көпір рөлін атқарады. Тоғызыншы бөлімшеден басталатын аңшы Тарбақ туралы сюжет Айжанның генетикалық және рухани тамырларын ашуға арналған.

Екіншіден, «Соңғы жолбарыс» бөлімшесіндегі аңшылық өнер мен табиғат философиясы авторлық метадискурстың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Тарбақ бейнесі – экологиялық этиканы сақтаған, табиғаттың сезімтал тілін меңгерген дәстүрлі қазақ болмысының символы. Автордың жануарлар әлемі мен олардың мінез-құлқын (бұлан, қабан, арыстан, сілеусін және т.б.) терең сипаттауы шығарманың интеллектуалды-энциклопедиялық сипатын күшейтіп, автордың позициясын бекітеді. Бұл деректер автордың табиғат пен адам арасындағы экзистенциалды байланысты терең түсінгенін көрсетеді.

«Мұнара» романында авторлық рефлексия мен интермәтіндік өріс шығарманың философиялық архитектурасын құрайды. Гомодиегетикалық нарратор: «Жаратылысымда мен дәруіш тәрізді жан болсам керек. Алайда мұным жаңсақ ойдың ұшығы шығар, өйткені дәруіштіктің деғдарлығын шынымен ұғар кім қалды мынау ядролық күлтөкпесі қордаланған бейшара дүниеде? Сондықтан бұл теңеуді әдебиеттің дәруіші деп түзесем сол теріс бола қоймас» [10, 80] деген тұжырымынан авторлық инстанцияның өзін-өзі идентификациялау процесін байқаймыз. Бұл – нарратордың интеллектуалды дәруіштік арқылы қазіргі жаһанданған әлемдегі рухани ұстанымын анықтап, оның дұрыстығын дәлелдеу.

Аталған құбылыс романдағы баяндау құрылымының тек жеке нарратор деңгейінде ғана емес, терең архетиптік және психологиялық қабаттармен байланыста ұйымдасқанын көрсетеді. А.Кемелбаеваның «Мұнара» романына арналған зерттеулерде әйел бейнесінің сана трансформациясы мен архетиптік құрылымдар арқылы дамуы арнайы қарастырылып, кейіпкердің әлеуметтік рөлден рухани тұтастыққа өту үдерісі айқындалады. Бұл талдаулар романдағы баяндаудың көпқабатты сипатын, яғни жеке тәжірибеден мәдени жад пен универсалдық архетиптерге дейінгі кеңістікті қамтитын метанарративтік құрылымның қалыптасқанын дәлелдейді [11].

Шығармадағы тағы бір маңызды метанарративтік үзінді: «Классика – құс жолы, мен оқырман ретінде сол жарқыраған құс жолымен көктемде оралып, күзде ұшып кететін қоңырқаздардың легіндегі жалғыз қаз тәріздімін» [10, 84] делінген. Мұндағы қаз бейнесі – тек көркемдік деталь емес, автордың шығармашылық зертханасына тән интермәтіндік сілтеме. Атап айтқанда, бұл бейне жазушының «Қоңырқаз» әңгімесімен семантикалық сабақтастық орнатып, авторлық әлемнің біртұтастығын айқындайды.

Романның екінші бөліміндегі қазға қатысты аңыздар мен мифологиялық мәліметтер нарративтік дискурсқа этно-экологиялық сипат қосады. Қоңыр қаз бен сарыала қазға қатысты мифопоэтикалық талдаулар шығарманың мағыналық кеңістігін кеңейтіп, табиғат пен адам арасындағы үзілген байланысты метафоралық деңгейде қайта жандандырады. Бұл әдіс А.Кемелбаеваның прозасындағы интеллектуалдық тереңдік пен мәдени кодтардың синтезін анықтайды.

«Мұнара» романындағы интермәтіндік өрістің айқын көрініс тапқан эпизодтарында полифониялық дискурс басымдыққа ие болады. Әлеуметтік-тұрмыстық қиындықтар мен ішкі экзистенциалдық дағдарыс тоғысқанда, кейіпкер Айжанның санасында психологиялық дуализм орын алады. Жамалдың отырған бөлмесін тазалау процесіндегі арлану мен намыс сезімі кейіпкердің ішкі рефлексиясы арқылы сипатталады.

Автор бұл жерде ішкі монологті полифониялық деңгейге көтереді: кейіпкердің санасында табашыл дауыс пен жұбатушы дауыс арпалысқа түседі. «Бұл сенің қалам құмар астам пейіліңнің сыйы, жазушылықты өліп-өшіп таңдаған өміріңнің жазасы, өйткені шығармашылықтың түп табиғатында күнәһарлық болмауы мүмкін емес. Ендеше дер кезінде сазайыңды тартқаныңа арланба, кісімсіген сенің неңді алған, өзіңе сол керек! – деді

табашыл бір дауыс көкек құстай безектеп. – Негізінде, құдайтағала таудай төзім мен асқан сабырлыны сүйеді. Демек бұл фәниде неге болса да шыдап, көніп бағудың арты жаман болмайды. Сол себепті тәуекел түбі – желқайық, жүзерсің де өтерсің, уайым түбі – тұңғиық, батарсың да кетерсің. Қолыңа ештеңе жұғып қалмайды, битке өкпелеп тоныңды отқа жақпа, райхан гүлінің де тікені бар, олай болса, бақтан дәмең болса, сор деме, тәубеңе түс, – деп үн қатты тағы бір өктем дауыс, қатты жабырқаған жүрегімді басу үшін жұбаныш айтты» [10, 22] деген үзіндідегі айыптаушы позиция мен оған қарсы «тәуекел түбі – желқайық», «битке өкпелеп тоныңды отқа жақпа» секілді паремиологиялық бірліктерді қолдану – кейіпкердің ішкі тепе-теңдігін сақтауға бағытталған.

Бұл жерде нақыл сөздер тек фольклорлық элементтер емес, олар – кейіпкердің санасындағы хаосқа тәртіп орнатушы интермәтіндік медиаторлар. Авторлық ниет прецеденттік мәтіндерді гомодиегетикалық нарратордың даусымен шебер үйлестіру арқылы кейіпкердің рухани төзімділігін негіздейді. Бұл әдіс М.Бахтин сипаттаған «кейіпкердің өз-өзімен ішкі диалогінің» [4] классикалық үлгісін көрсетеді.

Жалпы алғанда, романның интермәтіндік құрылымы паремиологиялық элементтермен шектелмей, отандық және әлемдік классикалық әдебиет үлгілерімен де тығыз байланыс орнатқан. Бұл жерде аллюзиялық ишаралар, реминисценциялық сарындар және тікелей цитаталық қолданулар шығарманың семантикалық шекарасын кеңейтіп, оның көпқабаттылығын қамтамасыз етеді. Мұндай интермәтіндік стратегиялар романның көркемдік кеңістігін шектен шығарып, оны әмбебап мәдени контекстке бағыттайды, бұл мәтіннің мағыналық шексіздігін және авторлық концепцияның тереңдігін сипаттайды.

Романдағы интермәтіндік өрістің тереңдігін анықтайтын маңызды эпизодтардың бірі – басты кейіпкер Айжанның Мәскеу маңындағы демалыс үйінде кездескен мистикалық атмосферасы. Автор бөлмедегі интерьерді сипаттау кезінде «Оңашада айна алдында таранып, өз көркіне өзі елтіп уыздай жас сұлу отыр. Ал төменірек тасалау қалтарыста өңінен кісі шошитын, сұғанақ көз, дорба ауыз кәрі малғұн мына қызға телміре әрі сұқтана қарап, ішіп-жеп, бағып қалыпты» [10, 18]. Мұндағы көркемдік бейнелеу жүйесінің жапон классигі Р.Акутагаваның «Тозақ азабы» новелласындағы эстетикалық концепциямен тікелей байланысы байқалады. Акутагавалық перфекционизм мен суретші Ёсихидэнің сұлулықты қасірет пен жиіркеніш арқылы тану әдістемесі А.Кемелбаеваның прозасында жаңа метанарративтік реңкке ие болады.

Бұл эпизодтағы айна символы – тек тұрмыстық зат емес, ол пәктік пен күнә, эстетика мен деструкция арасындағы метафизикалық шекараның қызметін атқарады. Сұлу қыздың қасындағы кәрі малғұн бейнесі – дүниенің өткіншілігі мен зұлымдықтың үздіксіз антропологиялық аңдуын білдіретін интермәтіндік аллюзия. Автор осы мифопоэтикалық элемент арқылы шығарманың мағыналық аясын кеңейтіп, оқырманды сұлулықтың ішкі қабатында жатқан экзистенциалдық қауіп туралы философиялық түсінікке жетелейді. Бұл әдіс жазушының әлемдік классикалық мұраны ұлттық проза контекстінде интеллектуалды түрде қайта интерпретациялау шеберлігін көрсетеді.

Романның метанарративтік стратегиясының тағы бір аспектісі – автордың қазіргі антропологиялық дағдарысқа қатысты философиялық рефлексиясы. «Өткенде Алматының көшесінде келе жатып, аялдамада мобильді телефонмен сөйлесіп тұрған қазақтың іскер кейіптегі жас жігітін көрдім. Бұл әрине, таңсық нәрсе емес, үйреншікті құбылыс, екіншісі бірі ұялы телефондарымен сөйлесіп тұрады. Мәселе онда емес. Әлгіге қараған сәтте өз-өзінен жүрегіме кенеттен шаншу қадалып, қысылып кеткендей болды, әлденеден кеудемді үрей кеулегендей әсер етті. Япыр-ау, бұлар сонша қайда асығады екен? Мынау шын мәнінде бүкіл адамзаттық жедел өзгеріс, әлдебір сұмдық сұрапыл экспансия, кең әлемді тарылтуға, тұтынуға, барды тезірек жоғалтуға, суррагаттануға, қордалануға, сөйтіп бықсып, іріп-шіріп, Жер шарын өмір сүруге жарамсыз қылып құртуға ұқсайды» [10, 88].

Үзіндідегі қазақтың іскер кейіптегі жас жігіті мен ұялы телефон бейнесі – тек тұрмыстық деталь емес, бұл – жаһандық техникалық прогрестің адам болмысына жасаған экспансиясының символы. Нарратор бұл жерде Ж.-Ф. Лиотар сипаттаған постмодерн

дәуірінің басты қаупін – адамзаттың шексіз тұтыну мен жедел өзгеру процесіне түсуін баяндайды. Авторлық метанарратив келесі маңызды аспектілерді ашады:

Кеңістік пен уақыттың шектелуі: «Кең әлемді тарылтуға, тұтынуға...» деген сөздер арқылы автор классикалық гуманистік құндылықтар немесе метанарративтердің орнына технологиялық прагматизмнің келгенін білдіреді.

Эсхатологиялық сарын: Е.С. Масловтың айтуынша, метанарратив «болашақты болжауға» [9] бейімделген. Бұл үзіндіде автор «Жер шарын өмір сүруге жарамсыз етіп жою» қаупін атап, заманауи өркениеттің деструктивті сипатына интеллектуалдық диагноз қояды.

Экзистенциалдық үрей: Нарратордың «жүрегінің шаншуы» – бұл жеке тұлғаның жаһандық іріп-шіру процесін сезінуіне байланысты рухани реакциясы.

Сондықтан, автор кейіпкердің жеке бақылауы арқылы адамзаттық жаһандану метанарративін сынайды.

Романда автор «Ертөстіктің дүниеге келуі» әңгімесіне сілтеме жасайды. «Соңғы бес жыл ішіндегі прозалық дүниелерімнің бәрі ас үйдің түнгі үстелінде жазылды. Түнгі мезеттің бөгде нұрына бөлену бақытына тең келетін не болуы мүмкін. Ас үстелі мен үшін асқабақтан әсем күймеге айналып кететін сияқты, сол сәтте ай астындағы әлемде менен өткен бекзада жоқ. «Ер Төстіктің дүниеге келуі, «Тобылғысай», «Ғибадат» атты өзім ерекше сүйетін үш әңгіме осылай туды» [10, 94] дейді жазушы. Бұл әңгімелердің арасында «Ер Төстіктің дүниеге келуі» оқырманға қазақ фольклорының асыл мұрасы «Ер Төстік» ертегісін еске салады.

Шығарманың нарративтік құрылымы үшінші жақтан баяндауға негізделіп, ауыл шетінде орналасқан екі баланың әрекетімен басталады. Бұл – автордың оқырманды кезең-кезеңімен экзистенциалдық драманың өзегіне енгізу әдісі. Әңгіменің нарративтік құрылымы сюжет ішіндегі сюжет принципіне негізделген, бұл көркем мәтіннің көпқабаттылығын көрсетеді.

Әңгіме Алыбай мен Шоқай әулетінің үзілуге жақын тамырын сақтау трагедиясын қамтиды. Бұл сәтте басты кейіпкер Күнбала тек әйел емес, генетикалық жадыны сақтаушы және өмір сүрудің символы ретінде көрінеді. Күнбаланың ауыр науқасқа шалдыққан қайын ағасын емдеп жазуы және әмеңгерлік дәстүрі арқылы әулеттің отын сақтауы – қазақ әйелінің қаһармандық бейнесінің жаңа интеллектуалды интерпретациясы болды.

Автордың метанарративтік концепциясы интермәтіндік өрісті ұлттық фольклормен тығыз байланыстырады. Әңгіменің «Ер Төстік» ертегісінен алынған эпиграфпен басталуы – кейіпкер тағдырының мифологиялық мәнін, яғни, өлім мен өмірдің күресін көрсетеді.

Шығарманың бесік жырымен аяқталуы – тіршілік циклінің жаңаруы, яғни мәңгілік ел концепциясының отбасылық-генетикалық деңгейдегі жеңісін білдіреді. Фольклорлық-мифологиялық кодтардың көркем туындыда қолданылуы Я.Альбердің «табиғи емес нарратив» теориясымен тікелей байланысты екені анық. Я.Альбердің пікірінше, мәтіндегі «мүмкін емес әлемдер» оқырманның когнитивтік қабылдауын кеңейтіп, шынайы болмыстың шекарасынан шығуға мүмкіндік береді [12]. Бұл контексте, автордың фольклорлық сюжетті жаңғыртуы – тек стильдік мәселе емес, сонымен қатар кейіпкердің онтологиялық статусын трансформациялау әдісі болып табылады.

Бұл метанарратив әйел бейнесін Ана-Тұмар және Бақ-дәулетті қорғаушы архетипі деңгейіне көтереді. Автор халықтық наным-сенімдер мен дәстүрлерді пайдалана отырып, қазіргі прозадағы ұлттық бірегейлік мәселесін метафизикалық тұрғыдан дәлелдейді.

А.Кемелбаеваның «Шашты» әңгімесі – нақты тарихи деректерге сүйенген көркем шығарма. Көркем туынды мазмұнында Мұстафа Шоқайдың он бірінші атасының тарихи тұлғасы бейнеленген. Бұл шығарма ел арасында Шашты есімімен аңызға айналған тұлғаның өмірін баяндайды және күрделі нарративтік құрылымымен ерекшеленеді.

Әңгіменің баяндау стратегиясы гетеродиегетикалық нарратордың («ол» үшінші жақтан баяндаушы) позициясымен анықталады. Баяндау стилі мен авторлық ұстанымды П.Доусонның «нақты автор және нақты оқырман» арасындағы коммуникациялық модель концепциясымен негіздеуге болады. Ғалымның пікірінше, үшінші жақтан баяндайтын барлығын білуші нарратордың функциясы тек оқиғаны жеткізумен шектелмей, оқырман

мен автор арасындағы интеллектуалды дискурсты қалыптастыруға бағытталады [13]. «Шашты» әңгімесіндегі кейіпкерлердің ішкі психологиялық күйін терең меңгерген нарратор П.Доусон сипаттаған, тарихи жад пен көркемдік шындықты біріктіретін дискурсивті медиатор рөлін атқарады.

Автор бұл шығармасында төрт эпиграфты пайдалану арқылы мәтіннің семантикалық аясын ашады. Бұл эпиграфтар – тек үзінділер емес, олар семиотикалық белгілер мен парамәтіндік функцияларды атқарады. Эпиграфтар көшпенділер мәдениеті, шежірелік үрдіс және тұлпар шабысы туралы авторлық хабарламаны (посыл) танытады. Сонымен қатар, оқырманды мәтіннің концептуалды негізіне бағыттап, шығарманың идеологиялық шеңберін айқындайды.

Тасқұл қарт пен Кенжебек арасындағы диалог сюжеттің динамикасын қамтамасыз ете отырып, маңызды метанарративтік ұстанымды анықтайды. «Қазақ атқа мінбесін, қазақ атқа мінсе, біртұтас дене мен жанға айналады» [14, 162], - деген концепция – ұлттық экзистенция мен азаттық рухтың көркемдік формуласы. Автор Тасқұл қарттың бейнесі арқылы жеке трагедиядан жоғары тұратын, ұлттық бірлікті сақтауға арналған қаһармандық архетипті қалыптастырады.

Шығарманың мәдени контексті кең, ауқымды. Интермәтіндік дискурс халықтың тарихи жадының терең қабаттарына еніп, мәтіннің семантикалық көпдеңгейлілігін қамтамасыз етеді. Мысалы, Көк Тәңірі, Баба түкті шашты Әзиз, ғайып ерен, қырық пілтен бейнелері шығарманың мифопоэтикалық қабатын қалыптастырса, Қамбар ата, Қорқыт, Көроғлы есімдері фольклорлық-эпикалық жүйесін толықтырады. Қожа Хафиздің мұрасы мен дала заңдарына қатысты рефлексиялар көркем мәтіннің классикалық-философиялық аспектілерін қорытындылайды.

Бұл бейнелер көркем мәтіннің көпқабатты мәдени дискурсын қалыптастырып, «Шашты» әңгімесінің тек тарихи баяндауын ғана емес, ұлттық рухтың және аңыздық болмыстың жаңғыруын трансформациялайды. Автор нарративтік жүйені тарихи шежіре мен мифологиялық танымның синтезі арқылы қалыптастырады.

Нәтижелер. Ертегі, хикаят және әңгіме айту – адамзатқа тән әмбебап қасиет. Әлемнің құрылымы мен тылсым күштердің ықпалы туралы баяндау – адамзаттың пайда болғанынан бері өзектілігін сақтап келе жатқан сюжеттер мен мотивтер. Адамзат өркениеті көптеген мәдени, тарихи және технологиялық кезеңдерді өткергенімен, оқиғаны жеткізу мен әңгімелеу стратегияларының маңызы өзгеріссіз қалды. Яғни, нарративтік парадигма мен метанарративтік жүйе – адамзаттың өткені, бүгіні мен болашағының сабақтастығын қамтамасыз ететін негізгі фактор. «Әрбір халықтың дәстүрлі мұрасын қазіргі үрдіспен байланыстыратын рухани тәжірибе ұлтты сақтау үшін маңызды» [15, 335].

Б.Макхейлдің пікірінше, постмодернистік прозада авторлар онтологиялық шекараларды бұза отырып, оқырманды бір болмыс деңгейінен (тарихи шындық) екінші деңгейге (мифологиялық немесе мистикалық шындық) жетелейді [5]. Бұл әдіс А.Кемелбаева прозасында ұлттық тарих пен аңызды біртұтас рухани тұтастық ретінде қабылдауға мүмкіндік береді.

Қазіргі қазақ прозасының метанарративтік жүйесін А.Кемелбаеваның «Мұнара» романы мен «Ер Төстіктің дүниеге келуі», «Шашты» әңгімелерін нарратологиялық және интермәтіндік аспектілерде талдау нәтижесінде төмендегідей нәтижелерге қол жеткізілді: *Нарративтік стратегияның трансформациясы:* Автордың гомодиегетикалық және гетеродиегетикалық баяндау формаларын шебер үйлестіретіні анықталды. «Мұнара» романындағы интеллектуалды дәруіштік концепция қазіргі жаһанданған әлемдегі рухани позицияны негіздеуші басты құрал ретінде айқындалды.

Интермәтіндік өрістің көпдеңгейлілігі: Шығармалардың мәдени кеңістігін талдау нәтижесінде интермәтіндік дискурстың үш негізгі қабаты жүйеленді: мифопоэтикалық, фольклорлық-эпикалық және классикалық-философиялық. Бұл элементтердің мәтін ішіндегі рөлі тек сілтеме емес, ұлттық кодты қайта жаңғыртушы көркемдік құрал ретінде дәлелденді.

Архетиптік бейнелердің жаңа интерпретациясы: «Ер Төстіктің дүниеге келуі» әңгімесіндегі Күнбала бейнесі арқылы Ана-Тұмар және генетикалық жадыны сақтаушы архетиптердің қазіргі прозадағы қаһармандық сипаты айқындалды.

Парамәтіндік элементтердің функциясы: «Шашты» әңгімесіндегі эпиграфтардың семиотикалық қызметі талданып, олардың оқырман қабылдауын тарихи-мәдени контекстке бағыттайтын стратегиялық рөлі мен авторлық ниетті ашудағы маңызы анықталды.

Зерттеу жұмысы А.Кемелбаева шығармаларының интеллектуалдық аспектілерін, оның әлемдік классикалық дәстүр мен ұлттық рухани мұраны синтездеудегі жаңашылдығын толық дәлелдейді. Бұл нәтижелер қазіргі қазақ әдебиеттану ғылымының теориялық аспектісінің маңыздылығын айқындайды.

Қорытынды. А.Кемелбаеваның «Мұнара» романы мен «Ер Төстіктің дүниеге келуі», «Шашты» әңгімелерін нарратологиялық және интермәтіндік тұрғыдан зерделеу нәтижесінде автордың өзіндік интеллектуалды-көркемдік жүйесі айқындалды. Автор гомодиегетикалық және гетеродиегетикалық нарратив формаларын шебер үйлестіре отырып, баяндаудың әртүрлі деңгейлерін өзара сабақтастырады және қазіргі қазақ прозасындағы интеллектуалды нарратор тұлғасының көркемдік мүмкіндіктерін жаңа деңгейге көтереді. Нарратордың оқиғаға қатысу деңгейінің өзгеруі шығармадағы уақыт пен кеңістік құрылымын күрделендіріп, оқырманның мәтінді қабылдау үдерісіне де ықпал етеді.

Нарратология ғылымындағы белгілі ғалымдардың тұжырымдамалары аясында шығармалардағы тарихи шындық пен мифопоэтикалық кеңістіктің шектесуі қарастырылды. Автордың онтологиялық шекараларды бұзу арқылы тарихи фактілерді аңыздық, мифтік және фольклорлық элементтермен біріктіруі өткен мен бүгіннің арасындағы байланысты жаңаша пайымдауға мүмкіндік береді. Тарихи дерек пен көркем қиялдың тоғысуы шығармалардағы уақыт категориясының көпқабатты сипатын танытып, ұлттық тарихты біртұтас рухани сабақтастық ретінде қабылдауға негіз болатын метанарративтік модельді қалыптастырады.

Шығармалардағы интермәтіндік қабаттар көркемдік тәсіл деңгейімен ғана шектелмей, ұлттық жадыны жаңғырту мен ұлттық бірегейлікті жаһандық мәдени контексте сақтауға бағытталған маңызды механизм ретінде көрінеді. Фольклорлық сюжеттер, мифологиялық мотивтер, тарихи деректер мен мәдени-әдеби реминисценциялар авторлық мәтіннің семантикалық кеңістігін кеңейтіп, бұрыннан қалыптасқан мәдени кодтарға жаңа мағыналық реңк береді. Осы арқылы автор дәстүрлі мәтіндерді қайталап қана қоймай, оларды қазіргі эстетикалық және интеллектуалдық талаптарға сай қайта интерпретациялайды.

А. Кемелбаеваның шығармаларындағы интермәтіндік байланыстардың маңызды ерекшелігі – ұлттық фольклорлық мұра мен әлемдік көркемдік-теориялық тәжірибенің өзара сабақтастығы. Автор көне мифтер мен фольклорлық сюжеттерді қазіргі адамның дүниетанымы, тарихи жады және рухани ізденістерімен байланыстыра отырып, дәстүрлі материалға жаңа көркемдік сипат береді. Бұл үдеріс ұлттық мәтіннің уақыт пен кеңістік шекарасынан тыс өміршеңдігін танытып, оның қазіргі оқырман санасындағы жаңаша қабылдануына мүмкіндік жасайды.

Сонымен бірге шығармалардағы нарративтік құрылым мен интермәтіндік қабаттардың өзара байланысы автордың көркемдік стратегиясын айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Нарратордың позициясы, фокализация, уақыт пен кеңістіктің ұйымдастырылуы, оқиғаларды баяндау тәсілі интермәтіндік элементтердің шығарма құрылымына енуімен тығыз сабақтасады. Нәтижесінде мәтін бір ғана сюжеттік желімен шектелмей, тарихи, мәдени, мифологиялық және философиялық мағыналарды қатар қамтитын күрделі полифониялық құрылымға айналады.

Қорытындылай келе, А.Кемелбаеваның шығармашылық зертханасы қазіргі қазақ прозасының дәстүрлі ұлттық негіз бен заманауи әлемдік көркемдік-теориялық үдерістердің тоғысында дамып келе жатқанын көрсетеді. Жазушы шығармаларындағы нарратологиялық құрылым мен интермәтіндік жүйе ұлттық әдебиеттің тарихи-мәдени жадыны жаңғырту,

ұлттық бірегейлікті сақтау және әлемдік мәдени кеңістікпен сұхбат орнату мүмкіндіктерін кеңейтеді. Зерттеу нәтижелері қазіргі қазақ әдебиетін нарратология, интермәтін теориясы, мифопоэтика және компаративистика тоғысында қарастырудың өзектілігін айқындайды. Осы бағыттағы ізденістер қазақ прозасының көркемдік табиғатын тереңірек тануға, ұлттық мәтіннің әлемдік әдеби үдерістегі орнын анықтауға және болашақтағы салыстырмалы-әдеби зерттеулердің теориялық-әдіснамалық аясын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Женетт Ж. Фигуры. В 2-х томах. – М.: Сабашников, 1998. – 472 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
3. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Пер. с франц. Н.А. Шматко. – М.: Ин-т экспериментальной социологии.: Алетейя, 1998. – 160 с.
4. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Советская Россия, 1979. – 320 с.
5. McHale B. Postmodernist Fiction. – London: Routledge, 1987. – 264 p.
6. Мураками Х. От первого лица: сборник рассказов / Пер. с яп. А.Замилова. – М.: Эксмо, 2024. – 256 с.
7. Шмид В. Нарратология. 2-е изд., испр. и доп. – М.: Языки славянской культуры, 2008. – 304 с.
8. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, 2000. – С. 427-457.
9. Маслов Е.С. Понятие «метанарратив» Ж.-Ф. Лиотара в контексте нарратологии. URL: <https://www.gramota.net/article/hss20150336/fulltext> (қаралды: 08.02.2026).
10. Кемелбаева А. Мұнара. Роман. – Алматы: 2003. – 149 б.
11. Сәрсенбаева Ж.Б., Құрманбай А.П., Обаева Г.С. Айгүл Кемелбаеваның «Мұнара» романындағы әйел бейнесі: архетип және сана трансформациясы // Еуразия гуманитарлық институтының хабаршысы. №1. – 2026. – Б. 245-256. DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2026-1.24>
12. Alber J. Impossible Narrators and Storytelling Scenarios // Unnatural Narrative: Impossible Worlds in Fiction and Drama / J. Alber. – Lincoln: University of Nebraska Press, 2016. – P. 61–103. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1d4v147.6>.
13. Dawson P. “Real Authors and Real Readers: Omniscient Narration and a Discursive Approach to the Narrative Communication Model” // Journal of Narrative Theory, Vol.42. – №1. – 2012. – P. 91–116. URL: <https://www.jstor.org/stable/24484784>
14. Кемелбаева А. Таңдамалы: әңгімелер, повестер. – Астана: Фолиант, 2024. – 392 б.
15. Аскарова Г., Абдул Рахманұлы А., Казтаева А., Каримова Г.С. Көшпелілер өміріндегі жылқының рөлі және оның қазақ әдебиетіндегі көркем бейнесі // Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ хабаршысы. №1. – 2023. – Б. 329-341. DOI: <https://doi.org/10.48371/PHILS.2023.27.14.022>

А. М. ЖОРАШОВА, С. Ш. АЙТУГАНОВА

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, Астана

К.У. ТАМАБАЕВА

Международный Таразский университет имени Ш.Муртазы, Тараз, Казахстан

МЕТАНАРРАТИВ В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ: СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АЙГУЛЬ КЕМЕЛБАЕВОЙ

Аннотация. В статье анализируются нарративные стратегии и интертекстуальные связи в произведениях видного представителя современной казахской литературы Айгуль Кемелбаевой. В качестве объекта исследования выбраны роман «Мұнара», а также рассказы «Рождение Ер Төстика» и «Шашты». Теоретическую основу исследования составляют

нарратологические и постмодернистские концепции Ж.Женетта, Ж.-Ф.Лиотара, Р.Барта, Б.Макхейла, В.Шмида, Я.Альбера и П.Доусона.

Цель исследования – определить художественную функцию метанарративных структур в прозе писателя и выявить их место в поэтике текста. В современном литературном процессе усиление авторской рефлексии и усложнение повествовательных уровней обуславливают актуальность проблемы метанарратива. В ходе анализа рассмотрены метанарративные структуры, взаимодействие исторической реальности и мифологического пространства, а художественные тексты интерпретированы с позиций нарратологии.

В результате исследования установлено, что произведения Айгуль Кемелбаевой представляют собой сложную художественную систему, отражающую принципы постмодернистской поэтики. Доказано, что автор, синтезируя национальный код и глобальные культурные парадигмы, формирует новую метанарративную модель.

Научная значимость статьи определяется системным рассмотрением проблемы метанарратива в современной казахской прозе и возможностью нового теоретического осмысления структурных особенностей произведений писателя.

Ключевые слова: метанарратив, нарратор, авторская интенция, интертекстуальное поле, повествовательные стратегии.

A.M. ZHORASHOVA, S. SH. AITUGANOVA

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

K.U. TAMABAEVA

Taraz International University named after Sh.Murtaza, Taraz, Kazakhstan

METANARRATIVE IN CONTEMPORARY KAZAKH PROSE: STRUCTURAL FEATURES OF AIGUL KEMELBAYEVA'S WORKS

Annotation. This article analyzes narrative strategies and intertextual connections in the works of Aigul Kemelbayeva, a prominent representative of contemporary Kazakh literature. The research focuses on the novel *Munara* as well as the short stories *The Birth of Er Tostik* and *Shashty*. The theoretical framework is based on narratological and postmodern concepts developed by G.Genette, J.-F.Lyotard, R. Barthes, B.McHale, W.Schmid, J.Alber, and P.Dawson.

The aim of the study is to identify the artistic function of metanarrative structures in the author's prose and to determine their role in the poetics of the text. In contemporary literary discourse, the growing complexity of narrative levels and the strengthening of authorial reflection highlight the relevance of metanarrative issues. The analysis examines metanarrative structures, the interaction between historical reality and mythological space, and interprets literary texts through a narratological lens.

The results show that Kemelbayeva's works represent a complex artistic system reflecting the principles of postmodern poetics. It is demonstrated that by synthesizing national codes with global cultural paradigms, the author constructs a new metanarrative model.

The scientific significance of the study lies in the systematic examination of metanarrative in modern Kazakh prose and in providing a new theoretical interpretation of the structural features of the author's works.

Keywords: metanarrative, narrator, authorial intention, intertextual field, narrative strategies.

References

1. Jenett J. Figury. V 2-h tomah. – M.: Sabaşnikov, 1998. – 472 s.
2. Bart R. İzbrannye raboty: Semiotika. Poetika. – M.: Progres, 1989. – 616 s.
3. Liotar J.-F. Sostoianie postmoderna / Per. s frans. N.A. Şmatko. – M.: În-t eksperimentälnoi sosiologii.: Aleteiä, 1998. – 160 c.
4. Bahtin M.M. Problemy poetiki Dostoevskogo. – M.: Sovetskaia Rosia, 1979. – 320 s.

5. McHale B. Postmodernist Fiction. – London: Routledge, 1987. – 264 p.
6. Murakami H. Ot pervogo lisa: sbornik rasskazov / Per. s iap. A.Zamilova. – M.: Eksmo, 2024. – 256 s.
7. Šmid V. Narratologia. 2-e izd., ispr. i dop. – M.: Īazyki slavяnskoj kùltury, 2008. – 304 s.
8. Kristeva Īu. Bahtin, slovo, dialog i roman // Fransuzskaia semiotika: Ot strukturalizma k poststrukturalizmu / Per. s frans., sost., vstup. st. G.K. Kosikova. – M.: Progres, 2000. – S. 427-457.
9. Maslov E.S. Ponätie «metanarrativ» J.-F. Liotara v kontekste narratologii. URL: <https://www.gramota.net/article/hss20150336/fulltext> (qaraldy: 08.02.2026).
10. Kemelbaeva A. Mūnara. Roman. – Almaty: 2003. – 149 b.
11. Särsenbaeva J.B., Qūrmanbai A.P., Obaeva G.S. Aigül Kemelbaevanyñ «Mūnara» romanynndağy äiel beinesi: arhetip jäne sana transformasiyası // Eurazia gumanitarlyq institutynyñ habarşysy. №1. – 2026. – B. 245-256. DOI: <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2026-1.24>
12. Alber J. Impossible Narrators and Storytelling Scenarios // Unnatural Narrative: Impossible Worlds in Fiction and Drama / J. Alber. – Lincoln: University of Nebraska Press, 2016. – P. 61–103. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1d4v147.6>.
13. Dawson P. “Real Authors and Real Readers: Omniscient Narration and a Discursive Approach to the Narrative Communication Model” // Journal of Narrative Theory, Vol.42. – №1. – 2012. – P. 91–116. URL: <https://www.jstor.org/stable/24484784>
14. Kemelbaeva A. Tañdamaly: äñgimeler, povester. – Astana: Foliant, 2024. – 392 b.
15. Askarova G., Abdul Rahmanūly A., Kaztaeva A., Karimova G.S. Köşpeliler ömirindeğy jylqynyñ röli jäne onyñ qazaq ädebietindeğy körkem beinesi // Abylai han atyndağy QazHQ jäne ÄTU habarşysy. №1. – 2023. – B. 329-341. DOI: <https://doi.org/10.48371/PHILS.2023.27.14.022>

Авторлар туралы мәлімет:

Жорашова Айжан Маратқызы – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, Астана, Қазақстан.

Жорашова Айжан Маратовна – докторант Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Zhorashova Aizhan Maratovna – doctoral student of L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Айтуганова Саулеш Шамшақызы – филология ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры, Астана, Қазақстан.

Айтуганова Саулеш Шамшаевна – кандидат филологических наук, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Aituganova Saulesh Shamshaevna – Candidate of Philological Sciences, Professor of L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Тамабаева Қаракөз Өмірзаққызы – филология ғылымдарының кандидаты, Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің қауымдастырылған профессоры, Тараз, Қазақстан.

Тамабаева Каракоз Умирзаковна – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор Таразского международного университета имени Ш.Муртазы, Тараз, Казахстан.

Tamabaeva Karakoz Umirzakovna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Taraz International University named after Sh.Murtaza, Taraz, Kazakhstan.